۴ ارزش بصری

اهداف رفتاری

از فراگیر انتظار می‌رود، پس از پایان درس بتواند :

۱ـ ارزش بصری را تعریف کند.

۲ـ تأثیر جنسیت اشیا را در سایه روشن توضیح دهد.

۳ـ درجات نور را بشناسد.

۴ـ ارزش بصری نور را در فرهنگ‌های مختلف بیان کند.

۵ـ ارزش نور را در آثار هنرمندان تحلیل کند.

۶ـ تأثیر فضای مثبت و منفی را در آثار مختلف بررسی کند.

۷ـ ارزش بصری رنگ را شرح دهد.

۸ـ ارزش بصری نور و رنگ در نگارگری ایرانی را بیان کند.

۹ـ تأثیر ارزش بصری بر جو را شرح دهد.

۱۰ـ ارزش نور در معماری مذهبی را شرح دهد.

۱۱ـ از ارزش های بصری در آثارش بهره مند شود.

درس در یک نگاه

- ارزش بصری یا رنگ مایه ، میزان شدت تاریکی و روشنایی است.
- توانایی دیدن به علت وجود نسبی نور است.
- جنس و بافت اشیا در میزان بازتاب نور دخالت دارند.
- در طبیعت بین نور و تاریکی مطلق درجات مختلفی وجود دارد،این درجات را رنگ مایهٔ یا تونالیته‌می‌نامند.
- یکی از مؤثرترین روش‌ها برای نشان دادن بعد سوم است.
- با سایه روشن بدون توجه به رنگ،تصاویر سیاه و سفید یا طراحی‌های سایه روشن دار از طبیعت را مطابق واقعیت می‌بینیم.

- در تمدن‌های باستانی نور مظهر مردانگی بود و زمین و ماه که روشنی خود را از خورشید می‌گرفتند،از جنس ماده به شمار می رفتند.
- درفلسفه کهن چین،بین مظهر تاریکی و یانگ مظهر نور است.
- برای ایجاد حجم پردازی و برجسته نمایی در طراحی و نقاشی از سایه روشن کاری بهره می‌گیرند.
- خاصیت نمادین نور از ذهن خیال‌پرداز انسان سرچشمه می‌گیرد.
- نور مظهر دفع ظلمت است.

هنگامی که تاریکی و روشنایی به حداکثر شدت خود برسند و نیم سایه‌ها حذف یا بی اهمیت شوند،فضای مثبت و منفی ایجاد می‌شود.

- رنگ‌ها در درجه روشنی و تاریکی با هم تفاوت دارند.
- هرگاه رنگ‌ها در درجه یکسان از تاریکی و روشنایی کنار هم قرار گیرند، تنها براساس خاصیت رنگی آنها را از یکدیگر تشخیص می‌دهند.
- در نقاشی نوین سعی می‌کنند کاربرد نور را به رنگ بسپارند.
- در ایران باستان و ایران اسلامی همواره نور از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و آن را نمادی از ذات باریتعالی می‌دانند.
- در نگارگری ایرانی نور منتشر در جهانی به دور از سایه‌ها است و طبیعت پردازی و سایه پردازی نمی‌شوند.
- نقاط زیاد کنار هم می‌توانند تصوری از رنگ مایه (خاکستری‌های بصری) و رنگ‌های مختلف را در ذهن پدید آورند.
- به کمک نور، فضاها دگرگون می‌شود. فضاهای کوچک،بزرگ جلوه می‌کند یا فضاهای بزرگ،کوچک‌تر دیده می‌شود. با آن می‌توان فضایی را شاد یا دلگیر کرد.
- نور در معماری مذهبی نقش مهمی را ایفا می‌کند و نقش هدایت کننده به سوی کمال را به عهده می‌گیرد.

ارزش بصری

ارزش بصری یا رنگ مایه[1]، میزان شدت تاریکی و روشنایی است. توانایی دیدن به علت وجود نسبی نور است. نه در تاریکی مطلق و نه در نور محض چیزی نخواهیم دید. در یک اتاق تیره در شب ما چیزی نمی‌بینیم و به اشیاء و دیوارها برخورد می‌کنیم. صفحه‌ای که شما در حال خواندنش هستید، خواناست چرا که تیرگی‌های خطوط تایپ شده با روشنایی زمینه در تضاد است. از طریق نور و تاریکی است که موفق به دیدن اشیا می‌شویم. وقتی نور طبیعی یا مصنوعی محیط را فرا می‌گیرد، اشیا آشکار می‌گردند. ولی همهٔ محیط به صورت یکنواخت روشن نمی‌شود. جنس و بافت اشیا در میزان بازتاب

۱ـ va ue

نور دخالت دارند (تصاویر ۳ و ۲و ۱ــ۴). بازتاب نور از اشیای صیقلی و درخشان با شدت بیش‌تری به چشم ما می‌رسد. اشیای زبر و خشن بازتاب نور کم‌تری دارند. حال تأثیر بافت را در دو اثر از میکل آنژ با هم مقایسه می‌کنیم.

تصویر ۱ــ۴ــ تأثیر تاریک و روشن برجنسیت و بافت

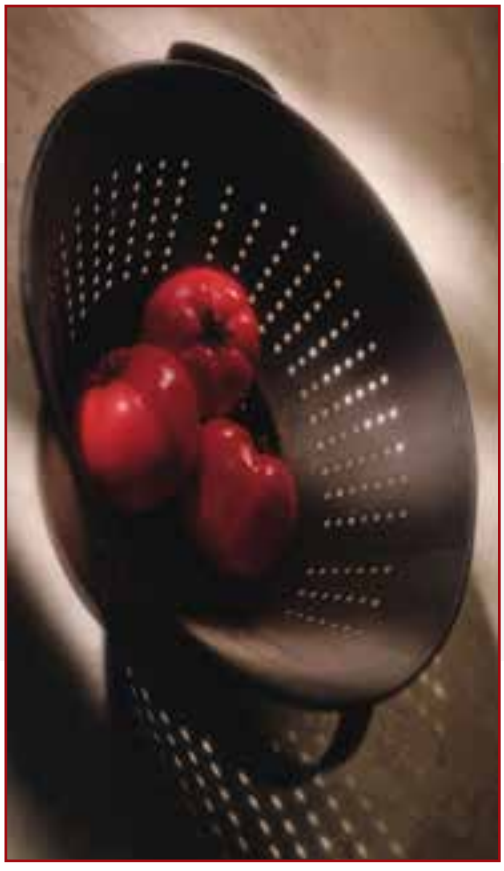

تصویر ۲ــ۴ــ تأثیر تاریک و روشن بر جنسیت و بافت

تصویر ۳ــ۴ ــ فرانکوئیز کاسانوا

در تصویر ۴ــ۴ چهره حضرت مریم به لحاظ صیقلی بودن سنگ مرمر نور لطیف و ملایم دیده می‌شود و انعکاس‌های ظریفی در آن دیده می‌شود اما در اثری دیگر از همان هنرمند بافت درشت سنگ به کمک نور دیده می‌شود (تصویر ۵ــ۴).

تصویر ۴ــ۴ــ حضرت مریم بخشی از مجسمه ، میکل آنژ

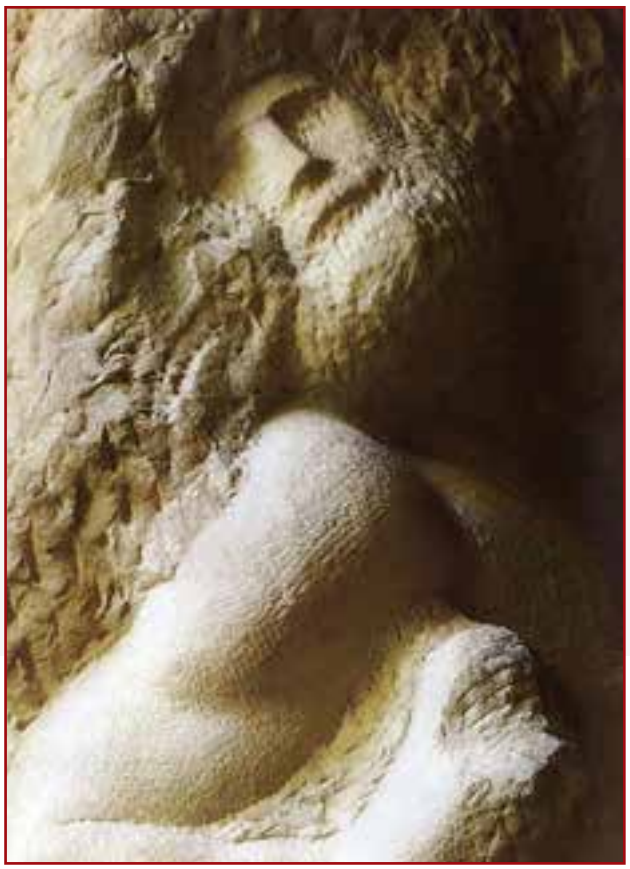

تصویر ۵ ــ۴ــ برده اسیر ، میکل آنژ ، بافت درشت

تصویر ۶ــ۴حجمی صیقلی و درخشان است و بــازتاب نـور اطرافش را نشان مــی‌دهد. این اثر به لحاظ شکل اعوجاج یافته‌اش، دارای انعکاسات جالبی شده است و نظر مردم را به خود جلب نموده است. حال اگر آن را با حجمی دیگر از لحاظ بافت و جنسیت مقایسه کنیم ، خواهیم دید که تأثیر نور بر آنها یکسان نخواهد بود. زیرا صرف نظر از شکل آنها با در نظر گرفتن جنسیت و بازتاب نور متفاوت عمل می‌کنند (تصاویر ۶ و ۵ــ۴).

الف ــ حجم صیقلی از جنس استیل، شیکاگو

ب ــ بخشی از همان اثر

تصویر ۶ ــ۴

درجات نور و تاریکی

در طبیعت بین نور و تاریکی مطلق درجات مختلفی وجود دارد، این درجات را تونالیته[1] یا رنگ‌مایه می‌نامند. مطالعات نشان داده است که چشم انسان به‌طور متوسط می‌تواند تا ۴۰ درجه از آن را تشخیص دهد. اغلب هنرمندان در هنرهای بصری تعداد محدودی از این درجات متفاوت رنگ‌مایه را استفاده می‌کنند.

در تصویر ۷ــ۴ درجات رنگ مایه‌ها به ترتیب مجاور یکدیگر قرار گرفته‌اند و یک رنگ‌مایه معین با ارزش متوسط در میان آنها نشان داده شده است. جالب این است که میزان تاریک و روشنایی این رنگ مایه ثابت در زمینه‌های مختلف کاهش یا افزایش می‌یابد و متغیر به نظر می‌رسد.

جهانی که در آن زندگی می‌کنیم سه بعدی است. سایه روشن یکی از مؤثرترین روش‌ها برای نشان دادن بعد سوم است. البته در ژرف نمایی (پرسپکتیو) روش‌های زیادی برای نمایش بعد سوم وجود دارد،ولی بدون سایه روشن مشکل می‌توان تصویری نزدیک به واقعیت ارائه داد. افزودن رنگ‌مایه به تصویر به مراتب آن را واقعی‌تر جلوه می‌دهد، زیرا احساسی شبیه به انعکاسات متنوع نور در طبیعت به‌وجود می‌آورد. تأثیر سایه روشن در تصویرهای ساده مثل دایره، بهتر قابل تشخیص است زیرا به کمک سایه روشن حجم کره را از دایره می‌سازد (تصویر ۸ــ۴).

اهمیت درجات تاریکی روشنی برای ما چنان است که بدون توجه به رنگ، تصاویر سیاه و سفید یا طراحی‌های سایه روشن دار از طبیعت را مطابق واقعیت می‌بینیم (تصویر ۹ــ۴).

در تصویر ۱۰ــ۴ هنرمند با مهارت درجات متنوعی از تاریک و روشنایی را به کمک مداد کنته نشان داده است. ظرافت دید هنرمند در استفاده از مداد کنته قابل تحسین است.

در سده هجدهم فیلسوفان مکتب روشنگری عموماً از نور خرد سخن گفته‌اند. از نظر آنها نور مظهر دفع ظلمت است و به این معنی نمادین اشاره می‌کند که عقل و اندیشه می‌تواند تاریکی‌ها را روشن کند. در تمدن‌های باستانی نور مظهر مردانگی بود و خدای خورشید ، از جنس نر انتخاب می‌شد،مانند : میترا در ایران باستان، شمش در بین النهرین و هوروس در مصر باستان، آپولون در یونان باستان و بر خلاف آن زمین و ماه که روشنی خود را از خورشید می‌گرفتند، از جنس ماده به شمار می‌رفت و به اعتقاد آنان خورشید بدون زمین و ماه امکان مرئی شدن نمی‌یافت. بنابراین نیاز به تاریکی و نیاز به روشنایی یکسان می‌باشد. به کمک نور، فضاها دگرگون می‌شود، فضاهای کوچک، بزرگ جلوه می‌کند یا فضاهای بزرگ،کوچک‌تر دیده می‌شود. با آن می‌توان فضایی را شاد یا دلگیر کرد. اندازه و میزان نورگیر یا پنجره مقدار نور را کنترل می‌کند و با توجه به جغرافیا طراحی می‌شود.

همچنین نور در معماری مذهبی نقش مهمی را ایفا می‌کند و نقش هدایت‌کننده به سوی کمال را به عهده می‌گیرد. نور از لابه‌لای پنجره‌های مشبک چربی،جداره‌های گچی و مرمری و شیشه‌ای منقوش عبور می‌کند و نقوش را روی سطح زمینه پدیدار می‌نماید. و پوششی متغیر از رنگ و سایه در زمان ایجاد می‌نماید. نور موجب پویایی بنا می‌شود و شکل و طرح‌ها را به درون زمان می‌کشد. نور و سایه به سطوح بافت می‌بخشد.

نورپردازی که در معماری اسلامی به‌کار گرفته شده خارق‌العاده به نظر می‌رسد، چرا که همه جلوه‌های آن راهی برای رسیدن به خلوتی آرام و متفکرانه و کمال معرفت ایجاد می‌کند.

۱ــ tona ty

تصویر ۷ــ۴ــ درجات نور و تاریکی

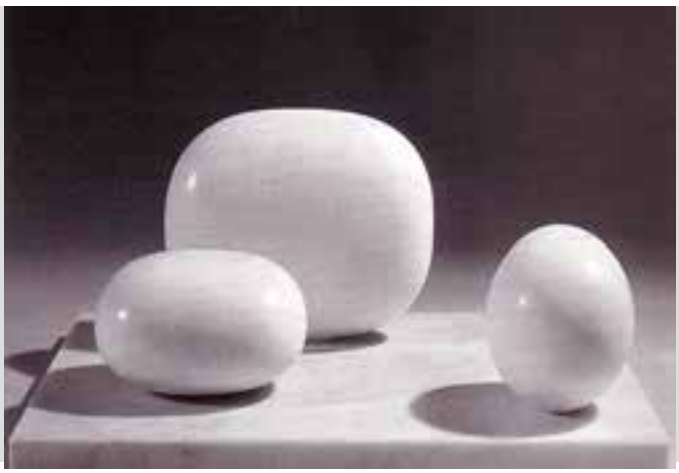

تصویر ۸ ــ۴ــ باربارا هپورت ، سه فرم، مرمر، گالری لندن

تصویر ۹ــ۴ــ درجات نور و تاریکی در طبیعت، آلنس لاپین ــ عکس منظره

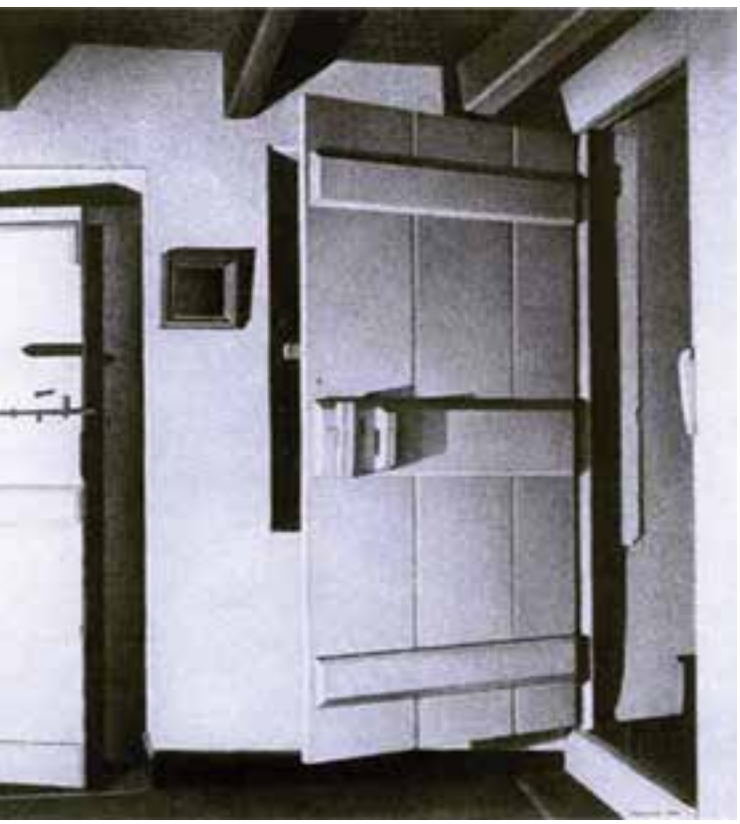

تصویر ۱۰ــ۴ــ چارلز شیلر، درباز، مداد کنته روی کاغذ ــ موزه متروپولتین

الف ـ شیشه رنگی

ب ــ بنایی در کاشان

ج ــ مسجد امام در اصفهان

تصویر ۱۱ــ۴

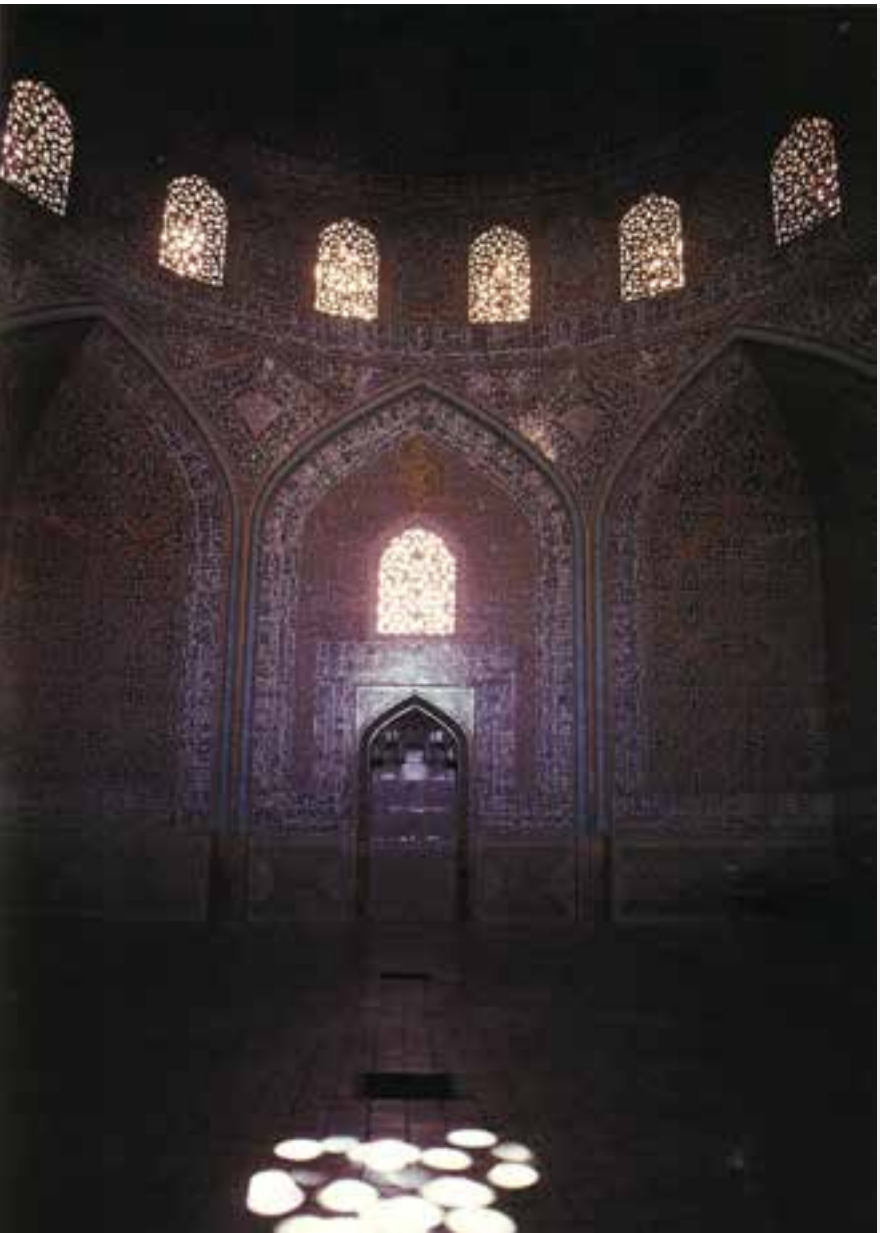

تصویر ۱۲ــ۴ــ مسجد شیخ لطف‌اله

برجسته نمایی

برای ایجاد حجم‌پردازی و برجسته‌نمایی[1] در طراحی و نقاشی از سایه روشن‌کاری[2] بهره می‌گیرند.
طراحی های مقابل با استفاده از هاشور حجم پردازی شده است (تصویر ۱۳ــ۴).

الف ــ طراحی با مداد، آنتونی وان دایک

ب ــ طراحی با مداد کنته

ج ــ طراحی با مداد

تصویر ۱۳ــ۴

۱ــ Mode ng ۲ــ Ch aroscuro

لازم به ذکر است که نقاشان چیره دست رنسانس این شیوه را به اوج کمال رساندند. در اثر معروف مونالیزا (لبخند ژکوند) داوینچی این چهره را درون یک هرم قرار داده است. سه لکه بزرگ روشنایی دیده می‌شود که درجات روشنایی آنها به تدریج تغییر کرده است. نوری که از سمت چپ بالا تابیده،پیشانی، گونه‌ها و چانه را برجسته نموده و در عوض زیر ابروان، بینی و گردن را تاریک کرده است. داوینچی روشنایی چهره را با موهای تیره چنان متمرکز ساخته که چشم بیننده را در اولین نگاه جذب می‌کند. نور روی سینه با یقه و موها و تیرگی گردن محدود شده است. اگر رنگ لباس روشن بود،یا موها در بالای سرش جمع می‌شد،تمرکز نور آن قدرت کمتری می‌یافت. نور ملایم‌تری هم بر روی دست‌ها تابیده و بدین ترتیب نظم و تعادل بین روشنایی‌ها و تاریکی‌ها ایجاد شده است. تابش نور در پشت سر آن نیز با دقت تنظیم شده است. لایه‌های مختلف تاریکی و روشنایی که از موضوع اصلی خاموش‌ترند، یکی پس از دیگری عمق لازم را به فضای منظره داده و گردش نور در سراسر اثر را تأمین کرده است. البته زاویه دید داوینچی هم بسیار مهم است زیرا چهره مونالیزا را کمی از پایین نگاه کرده تا عظمت چهره را چند برابر کند،اما منظره را کمی از بالا دیده است. گویی نقاش از بلندی به منظره نگاه کرده است تا اهمیت و عظمت خارق العاده‌ای به آن ببخشد (تصویر ۱۴ــ۴).

تصویر۱۴ــ۴ــ مونالیزا (لبخند ژکوند) ــ لئوناردو داوینچی

تاریک و روشن متضاد، تمرکز نور و ایجاد عمق در نقاشی را «داوینچی» آغاز کرد ولی در آثار «کاراوجو» و «رامبراند» تجلی یافت.

این هنرمندان به مبالغه و اغراق در نورپردازی رسیدند و به جنبه‌های عاطفی شدت بخشیدند. در تابلو فراخوانده شدن قدیس‌متی نوری که از دست راست بر صحنه تابیده، جنبه‌ای کاملاً نمایشی دارد. بخش بزرگی از پیکره‌ها در تاریکی قرار دارند. نقاش از نور به عنوان نیرویی رهایی‌بخش استفاده کرده است (تصویر ۱۵ــ۴). آثار رامبراند در نورپردازی به اوج خود رسید. وی برای نفوذ در ژرفای روان آدمی از نور و تاریکی بهره گرفت. گم شدن نور در سایه‌ها دلالتی بر خصوصیات انسانی و آسیب‌پذیری و حالت روان متغیر آدمی است (تصویر۱۶ــ۴). این خصوصیات روانی در آثار حکاکی رامبراند نیز قابل تشخیص است.

در تصویر۱۷ــ۴هنرمند به کمک مجموعه خطوط متفاوت در روی گراوور مسی درجات گوناگون و بسیار ظریف سایه روشن را به‌وجود آورده است و سه گروه اصلی نور و تاریکی و نیم‌سایه در آن دیده می‌شود. شخصیت دوگانه دکتر فاوست[1] با درجات مختلف سایه‌ها در مقابل نور پنجره نشان داده شده است او در جستجوی عمق زندگی است که با نور و سایه به صورت نمایشی بیان شده است.

۱ــ شخصیت دوگانه دکتر فاوست در تردید و دودلی میان خیر و شر بود.

تصویر ۱۵ــ۴ــ فراخوانده شدن قدیس متی ــ کاراواجو

تصویر ۱۶ــ۴ــ فیلسوف ــ رامبراند

الف ــ بخشی از یک اثر حکاکی ــ رامبراند

ب ــ دکتر فاوست ــ رامبراند ــ حکاکی

تصویر ۱۷ــ۴

تصویر ۱۸ــ۴ــ والترهاک، چهره خودش، مداد روی کاغذ

منبع نور از بالا یا پایین و... در احساسات و عواطف بیننده تأثیر عمده‌ای دارد. مقدار نور و جهت تابش آن دگرگونی‌های متنوعی را در اثر به‌وجود می‌آورد. خصوصاً با تغییر زاویه نور در چهره تفاوت‌های چشمگیری در حالت افراد به‌وجود می‌آید (تصاویر ۱۹ الی ۱۸ــ۴).

هنگامی که ارزش بصری تاریک و روشنایی به حداقل برسد و تغییر درجات تاریکی و روشنایی به هم نزدیک باشد تأثیر لطیف و ظریفی می‌آفریند (تصویر ۲۰ــ۴). و در مقابل اگر تضاد ارزش بصری شدت یابد تا به همان نسبتش حس شورانگیزی را به بیننده منتقل می‌کند.

بخش عمده خاصیت نمادین نور از ذهن خیال‌پرداز انسان سرچشمه می‌گیرد. انتقال نور به تاریکی با ملایمت یا خشونت واکنش‌های عاطفی متفاوتی را برمی‌انگیزد. تصویر ۲۱ــ۴ توازن نور در میان تاریکی حسی از یک آهنگ ملایم را از سوی نوازنده ایجاد می‌کند.

درتصویر ۲۲ــ۴ بازتاب نور از کتاب به چهره دختری که مطالعه می‌کند، باعث شده تا از شدت نوری که از سمت چپ تابیده، کاسته شود و لطافت بیش‌تری را در چهره به نمایش گذاشته است. هنرمند با حداقل رساندن تضاد تاریکی و روشنایی به فضایی آرام و متوازن دست یافته است.

اما در تصویر ۲۳ــ۴ هنرمند با کمک نوری که از پنجره به چهره دختر تابیده، شدت بیش‌تری در سایه روشن آن پدید آورده است.

تصویر ۱۹ــ۴ــ تأثیر زاویهٔ نور در حالت چهره

تصویر ۲۰ــ۴ــ کلودمونه، کلیسای روئن

تصویر ۲۱ــ۴ــ آندره وایت ــ نوازنده پیانو

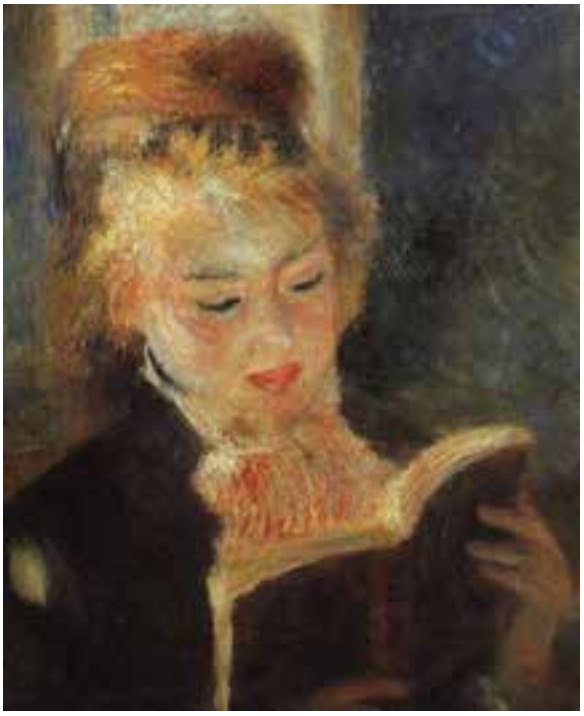

تصویر ۲۲ــ۴ــ آگوست رنوار ــ دختری در حال مطالعه

تصویر۲۳ــ ۴ــ سروف ــ الگا کنار پنجره

فضای مثبت و منفی

هنگامی که تاریکی و روشنایی به حداکثر شدت خود برسند و نیم سایه‌ها حذف یا بی‌اهمیت شوند،فضای مثبت و منفی ایجاد می‌شود. برخی هنرمندان در هنر نوین، عناصر توصیفی و انتزاعی را در هم می‌آمیزند. امیل نولده در اثری به نام پیام‌آور رنج کشیده با حذف نیم‌سایه‌ها شدیداً بر تأثیر عاطفی اثر افزوده است. طراحی روی لوح چوبی برای این منظور مناسب به نظر می‌رسد. بینی یک سره سیاه است، در حالی‌که با نوری که بر صورت تابیده شده بر خلاف منطق عمل کرده است. بینی به کمک ابروها و سبیل حالتی مصمم ، پرخاشگر و اندوهگین به چهره بخشیده است (تصویر ۲۴ــ۴).

تصویر ۲۴ــ۴ــ امیل نولده ــ پیام آور رنج کشیده

در برخی از آثار چاپی کته‌کل‌ویتس شدت تاریکی و روشنایی به قدری است که گاهی نیم‌سایه‌ها از میان رفته‌اند و فضایی کاملاً مثبت و منفی به‌وجود آمده است و حس خشونت و هیجان در آن تشدید شده است. خطوط ضخیم نیز نقش مهمی را در ایجاد هیجان ایفا می‌کند (تصویر۲۵ــ۴).

در اثری دیگر از وی مادر و کودک با این‌که از شدت تاریکی و روشنایی برخوردار شده‌اند ولی نیم‌سایه‌ها به لطافت حسی اثر کمک قابل توجهی کرده‌اند (تصویر ۲۶ــ۴).

تصویر ۲۵ــ۴ــ کته کل‌ویتس ــ حکاکی از چهره خودش،اکسپرسیونسیم

در هنرهای بصری هرگاه تفاوت تیرگی و روشنایی شدت یابد می‌تواند بر فضای منفی اطراف طرح تأثیر بگذارد. در تصویر ۲۷ــ۴ چنین تأثیری وجود دارد. پیش از آن‌که به جزئیات طرح دقیق شویم، فضای اطراف پیکره‌ها را می‌بینیم که نیروی فضای منفی به اندوه پیکره‌ها می‌افزاید. در تصویر ۲۸ــ۴ هنرمند بدون دوربین با استفاده از سایه‌ها و نیم سایه‌ها به چنین تأثیری دست یافته است.

در تصویر ۲۹ــ۴ ماسک با نورپردازی خاص روشن شده است و در نتیجه سایهٔ یک چهره دیگر بر پس‌زمینه[1] نقش بسته است. به کمک سایه‌ها، فضای منفی طرح مفهوم جدیدی یافته‌اند. سایه‌ها و پس‌زمینه آن با هم موضوع جدیدی را به وجود آورده‌اند[2].

تصویر ۲۶ــ۴ــ کته کل ویتس ــ
حکاکی روی فلز ــ مادر و فرزند

تصویر۲۷ــ۴ــ کته کل‌ویتس ــ اندوه و سوگواری

تصویر ۲۸ــ۴ــ موهولی ناگی ، فتوگرام

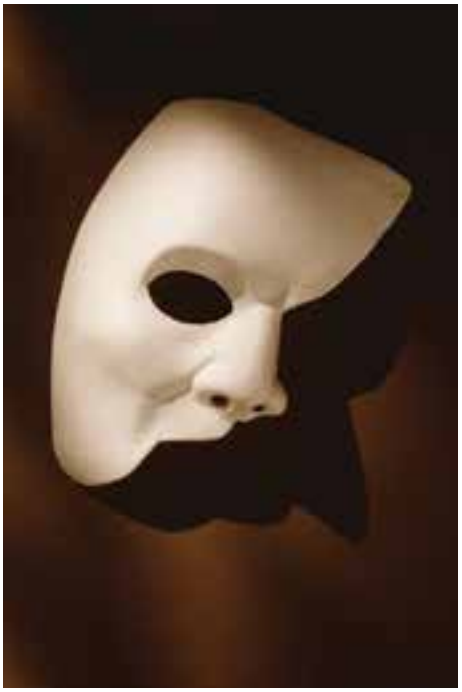

تصویر ۲۹ ــ۴ــ ماسک، به سایه تشکیل شده زیر آن دقت کنید.

۱ــ Background

۲ــ در فصل «شکل» تصویر (۳۶)، نیز چنین مفهوم جدیدی به کمک فضای منفی به وجود آمده است.

سورا در بیش‌تر آثارش به ارزش‌های تاریک و روشن توجه فراوان نموده و از آن برای برانگیختن احساسات رقیق و آرام استفاده نموده است (تصویر ۳۰ـ۴).

در تصویر ۳۱ـ۴ـ الف پیکره با توجه به تضاد سیاه و سفید طراحی شده و برای نشان دادن حجم، از تغییر ملایم سیاه تا سفید بهره گرفته است. ادامه روشنایی روی شانه راست به سمت پایین، به آرامی رو به تاریکی رفته و در پایین تصویر با زمینه سیاه پیوند خورده است. در پارچه گره خورده روی کمر سطح سیاه با سفیدی زمینه در حالت تضاد قرار دارد. این اثر را با کار دیگری از وی مقایسه کنید. پیکره به صورت سایه‌ای در زمینه‌ای روشن قرار گرفته است و به اندازه تصویر فوق جذابیت بصری ندارد (تصویر ۳۱ـ۴ـ ب).

تصویر ۳۰ـ۴ـ ژرژ سورا ـ مادر هنرمند درحال خیاطی ـ مداد کنته ـ موزه متروپولتین

الف) ژرژ سورا ـ روبه تاریکی

ب) ژرژ سورا ـ سایه یک زن ـ مداد

تصویر ۳۱ـ۴

تضاد ارزش بصری

یکی از موارد استفاده تضاد تیره و روشن خلق نقطه تأکید یا جلب توجه است. می‌دانیم که تضاد ارزش بصری به سرعت چشم را به سوی خود می‌کشاند.

در تصویر ۳۲ــ۴ هنرمند جهش یک ماهی قزل‌آلا را نشان می‌دهد و از طریق تضاد ارزش، روی ماهی تأکید می‌نماید. روشنایی ماهی در مقابل پس‌زمینه تیره قرار گرفته است و دم تیره در مقابل نور منعکس شده از آب جای می‌گیرد.

تصویر ۳۲ــ۴

بسیاری از هنرمندان قبل از آن‌که به رنگ بپردازند به تضاد ارزش‌های بصری فکر می‌کنند. چنان که درتصویر ۳۳ــ۴ رنگ قدرت زیادی را به نمایش نمی‌گذارد و بیش‌تر تضاد تیره و روشن موجب جاذبه بصری آن شده است.

تصویر ۳۳ــ۴ــ ویلیام ترنر،رومانتی سیسم

تصویر ۳۴ــ۴ــ فرانسیس گویا ــ قسمتی از اثر نامه

در تابلوی نامه، هنرمند ازگردش روشنایی بر چهره، روسری و بالاتنه برای تأکید روی نامه در دست زن اشرافی بهره گرفته است. در حالی‌که خدمتکار وی در تاریکی زیر چتر اهمیت کم‌تری یافته است و زنان رخت‌شوی در پس‌زمینه قرار گرفته‌اند. (تصویر ۳۴ــ۴).

ارزش بصری و رنگ

رنگ و ارزش بصری با هم ارتباط مستقیم دارند چرا که رنگ‌ها در درجه روشنی و تاریکی با هم تفاوت دارند. زرد خالص روشن‌تر از قرمز است. آبی ناب تاریک‌تر از زرد است و کنار هم تضاد به‌وجود می‌آورند. اما گاهی رنگ‌ها در درجهٔ یکسان از تاریکی و روشنایی کنار هم قرار می‌گیرند، که در آن صورت تنها براساس خاصیت رنگی آنها را از یکدیگر تشخیص می‌دهیم. بنفش با یک خاکستری تیره مطابقت دارد و قرمز خالص با یک خاکستری متوسط هم‌تراز است (تصویر۳۵ــ۴).

در طراحی اثر پیکاسو تصویر ۳۶ــ۴ از رنگ‌ها به جای تضاد تاریک و روشنایی استفاده شده است. این اثر را با تابلو دختر جوان تصویر۳۷ــ۴ مقایسه کنید. هنرمند از رنگ و تضاد تیرگی و روشنی هم‌زمان برای به‌وجود آوردن چهره دختر جوان بهره گرفته است.

امروزه در نقاشی نوین سعی می‌کنند کاربرد نور را به رنگ بسپارند(تصاویر ۳۸ــ۴). ولی هنوز سایه روشن جایگاه خود را از دست نداده است.

تصویر۳۵ــ۴ــ جورجیو موراندی ــ طبیعت بی جان بطری‌ها

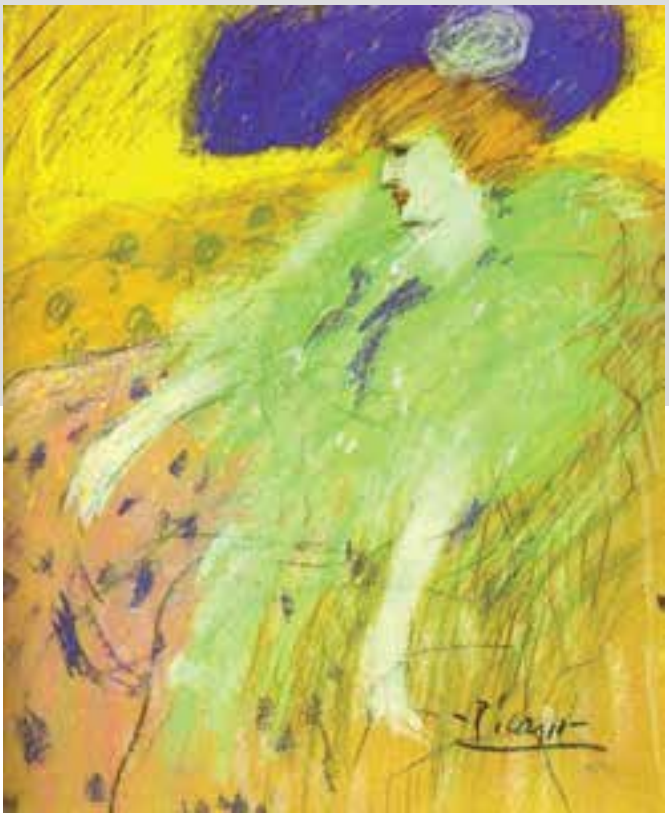

تصویر۳۶ــ۴ــ پیکاسو،طراحی با پاستل

تصویر۳۷ــ۴ بولدینی ــ طراحی از دختر جوان

تصویر۳۸ــ۴ــ جوزف آلبرز ــ مربع‌های کوچک شونده ــ سوپر ماتیسم

در ایران باستان و ایران اسلامی همواره نور از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده است و آن را نمادی از ذات باریتعالی می‌دانند. هم‌چنین به لحاظ دستورات اسلامی و دوری از تصویر طبیعی انسان،در نگارگری از طراحی واقع‌گرایی و سایه‌پردازی خودداری می‌کنند و جهانی تمثیلی را می‌آفرینند (تصاویر ۴۰و۳۹ــ۴).

بنابراین نگارگری ایرانی نور منتشر دارد و در جهانی به دور از سایه‌ها است. اما از حیث ارزش بصری به دلیل استفاده از تضاد رنگ‌ها و کاربرد مناسب رنگ‌های مکمل به تاریک و روشنایی لازم دست می‌یابد و از این نظر نقصی به‌وجود نمی‌آید، زیرا هنگامی‌که سنگ‌های معدنی و فلزات گرانبها چون طلا و نقره به کار می‌برند،انوار الهی را در رنگ‌های نقاشی می‌آورند و گویی به سوی نور مطلق گام برمی‌دارند.

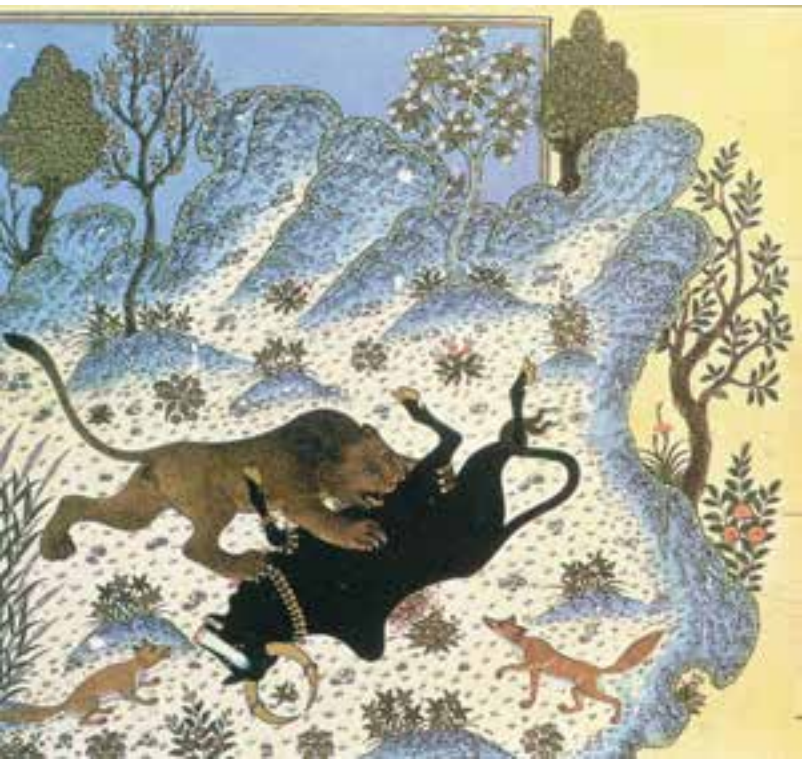

تصویر ۳۹ــ۴ــ کلیله و دمنه،مکتب هرات

تصویر ۴۰ــ ۴ــ شاهنامه فردوسی

ارزش بصری در جو

برای خلق پرسپکتیو جوی می‌توان از ارزش‌های بصری استفاده کرد. دومیه در این اثر از سایه پیکره برای دور و نزدیک کردن سطوح و ایجاد حالت عاطفی خاص استفاده کرده است. وی با تاریک کردن مادر و کودک در پیش‌زمینه،آنها را از زمینه‌ای روشن جدا ساخته و با این ترفند ، هم فاصله را نشان داده و هم خستگی مادر و کودک را از کار روزانه به نمایش گذاشته است (تصویر۴۱ـ۴).

در تصویر ۴۲ـ۴ هنرمند به کمک تضاد شدید، پیش زمینه و پس زمینه را از هم جدا کرده است و فاصله به وجود آمده است. پیکره و صخره به شدت تیره هستند. امواج آب روشن تر است و از نظر ارزش بصری به آسمان نزدیک است. نمایش عمق به وسیله این تضاد به سادگی انجام پذیرفته است.

تصویر ۴۱ـ۴ـ انوره دومیه ـ مادر و کودک

تصویر۴۲ـ۴ـ گاسپار دیوید، فریدریش، مهاجر بر فراز موج‌ها

درجات خاکستری

اگر نقاط زیادی کنار هم قرارگیرند، در ذهن بیننده با یکدیگر ترکیب و همراه می‌شوند و می‌توانند تصوری از رنگ‌مایه (خاکستری‌های بصری) و رنگ‌های مختلف را در ذهن پدید آورند. تعداد نقاط زیاد و نزدیک به هم قابلیت هدایت چشم را افزایش می‌دهد. سورا برای تولید خاکستری‌های بصری در تصویر ۴۳ـ۴ نقاط را به وسیله مداد کنته روی بافت ضخیم کاغذ به‌وجود آورده است. بدین طریق یک حس بصری را از خاکستری‌ها ارائه می‌دهد. وی در این اثر تاریکی را به سمت روشنایی می‌کشاند و با نور لرزنده‌ای در نقاط برجستهٔ کاغذ، تصویرها را ایجاد می‌کند. او روشنایی را در پشت مدل قرار داده است تا جلوه بیش‌تری به

پیکره بدهد (تصویر ۴۳ــ۴). گاه سورا نقاشی هایش را به شیوهٔ نقطه‌پردازی (پوینتیلیسم[۱]) انجام داده و فقط از چهار رنگ خالص بهره گرفته است. زرد، قرمز، آبی و سیاه را به صورت نقاط ریزی روی تابلو به کار برده است که در چشم و ذهن بیننده نقاط رنگی با هم مخلوط می‌شوند و به نظر می‌رسد انواع رنگ‌ها با سایه روشن روی تابلو به کار رفته‌اند. بعدها در جریان فرآیند چاپ عکس‌های چهار رنگ، از این روش بهره گرفته شد (تصاویر۴۵ و ۴۴ــ۴).

تصویر۴۳ــ ۴ــ ژورژ سورا، طراحی با مداد کنته روی کاغذ

تصویر ۴۴ــ۴ــ ژورژ سورا، بعدازظهر یک‌شنبه در جزیره گراندژات،پوینتیلسم

تصویر ۴۵ــ۴

با هم تجربه کنیم

(از میان تمرین‌های زیر یکی را انتخاب و اجرا نمایید)

تمرین ۱ــ یک موضوع از طبیعت بی‌جان انتخاب کنید و دو طراحی، به شیوه زیر انجام دهید :

الف) با چهار رنگ سفید، سیاه و دو خاکستری به صورت اختیاری آنها را رنگ‌آمیزی کنید. ارزش‌های سایه روشن را به صورت لکه کنار هم بگذارید و سایه‌گذاری نامنظمی شبیه نقطه اجرا کنید. در این حالت موضوع زیاد واضح نخواهد شد.

ب) در طراحی دوم از همان موضوع، سایه روشن‌ها را به کار بگیرید تا موضوع به صورت حجمی پدیدار شود. حال دو طراحی را توصیف نمایید چه چیزی موجب مبهم شدن طرح اول شده است؟

۱ــPo nt sm

تمرین ۲ــ همان‌طور که در شرح درس آمده است، وزن، نور و فضا از طریق سایه روشن پدیدار می‌شوند.

الف) ازیک پیکر با دو ارزش رنگی سفید و سیاه در دو موقعیت روبرو و نیم رخ طراحی کنید.

ضخامت و وزن خطوط طرح ، به عمق، دوری و نزدیکی آنها کمک می‌کند. از سفیدی کاغذ به عنوان ارزش‌های سفید و عناصر به کار برده را به عنوان ارزش‌های تیره به کار بگیرید.

تمرین ۳ــ یک شیء را با خطوط ضخیم، تیره و زبر طراحی کنید.

لبه‌های اشکال نامعین و کرکی باشد و مرکز تصویر تیره شود. طراحی را با ترکیب مداد، قلم و جوهر و مداد شمعی انجام دهید، به طریقی که وزن و حجم شکل را نشان دهد، با تکنیک چاپ انگشتی سومین طراحی را از همان موضوع اجرا کنید. انگشت را با مرکب آغشته و فقط با چند حرکت شکل را مشخص کنید.

تمرین ۴ــ چند شیء متفاوت تهیه کنید. یک شیء نیمه براق و بافت‌دار و سطوح آنها را زیر یک نور موضوعی بررسی کنید. یک کادر یا بخشی از یک هر کدام اجزاء و ارزش‌های خاکستری را اجرا کنید. در کدام شکل‌ها تعداد گام های ارزش‌های خاکستری بیش‌تر است؟ (ارزش‌ها از ۱ تا ۵ روشن و از ۵ تا ۱۰ تیره تا سیاه هستند).

تمرین ۵ : از یک ترکیب‌بندی با تابش نور مصنوعی با مداد به صورت خطی طراحی کنید.

بخش‌های کاملاً تیره را با آکریلیک سیاه بپوشانید و خطوط مدادی را پاک کنید، یک طرح آبستره ایجاد خواهد شد. البته نیازی به اجرای دقیق طرح نیست و می‌توانید در سایه‌ها دخل و تصرف کنید.

تمرین ۶ : موضوعی را انتخاب کرده و با استفاده از خطوط موازی سایه روشن هاشور ایجاد کنید.

ابتدا یک موضوع را با مداد طراحی کنید و با قلم نی (خوشنویسی) سایه‌ها را به صورت خطوط موازی با ضخامت فاصله‌های مختلف به‌وجود بیاورید یا از تکنیک خراش استفاده کنید.(سطح یک مقوا را با مرکب چاپ بپوشانید و بعد از خشک‌شدن سطح مرکب آن را با ابزارهای حکاکی (هر جسم نوک تیز مثل سوزن، میخ، مُغار، تیغ و...) با خطوط موازی ضخیم و یا نازک خراش ایجاد کنید و طرح مخفی پدیدار شده سفید خواهد بود.

تمرین ۷ : ترکیبی از اشیاء را بچینید (پیکرهٔ یک یا دو نفر نیز می‌تواند در ترکیب موجود باشد) و به کمک قلم‌مو و مرکب و یا قلم و جوهر شروع به طراحی کنید در هنگام طراحی به آهنگ بی‌کلام گوش کنید. با تغییر آهنگ خطوط شما هم می‌تواند تغییر کنند!

با هم گفتگو کنیم

دو نمونه اثر هنری را انتخاب نموده که از حیث ارزش بصری توان بالایی داشته باشند درباره هدف استفاده از ارزش بصری در آن گفتگو کنید.

رنگ